

MAHALLALARDA YOSHLAR JINOYATCHILIGINING KELIB CHIQISH SABABLARI VA ULARNING OLDINI OLISHDA OILA, MAHALLA HAMDA TA'LIM MUASSASALARINING O'RNI

*Юридик фанлари бўйича фалсафа
доктори, (PhD) доцент*

Саитқулов Қодирали Абдисалимович

*Юридик фанлари бўйича
фалсафа доктори, (PhD)*

Исомиддинов Садирдин Фанижонович

Annotatsiya: Mazkur maqolada mahallada yoshlar jinoyatchiligining kelib chiqish sabablari, unga ta'sir etuvchi ijtimoiy va ma'naviy omillar tahlil qilingan. Shuningdek, yoshlar o'rtasida huquqbuzarliklarning oldini olishda oila, mahalla va ta'lim muassasalarining o'rni hamda ularning o'zaro hamkorligi yoritilgan. Maqolada yoshlarni sog'lom muhitda tarbiyalash, huquqiy savodxonligini oshirish va bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etishning ahamiyati haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: yoshlar jinoyatchiligi, mahalla, oila, ta'lim muassasalari, huquqbuzarlik, profilaktika, tarbiya, huquqiy savodxonlik.

Аннотация: В данной статье анализируются причины возникновения преступности среди молодежи в махалле, а также социальные и духовные факторы, влияющие на нее. Освещается роль семьи, махалли и образовательных учреждений в профилактике правонарушений среди молодежи и важность их взаимного сотрудничества. В статье также рассматривается значение воспитания молодежи в здоровой среде, повышения правовой грамотности и организации содержательного досуга.

Ключевые слова: молодежная преступность, махалля, семья, образовательные учреждения, правонарушение, профилактика, воспитание, правовая грамотность.

Annotation: This article analyzes the causes of youth crime in local communities and the social and moral factors influencing it. It also highlights the role of family, neighborhood community institutions, and educational establishments in preventing juvenile delinquency and emphasizes the importance of their cooperation. The article discusses the significance of raising young people in a healthy environment, improving legal awareness, and organizing meaningful leisure activities.

Keywords: youth crime, community, family, educational institutions, delinquency, prevention, upbringing, legal awareness.

Bugungi kunda voyaga yetmaganlar va yoshlar o'rtasida sodir etilayotgan jinoyat hamda huquqbuzarliklar jamiyatning dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi. Yoshlar kelajak egasi bo'lishiga qaramasdan, ayrim hollarda ularning turli jinoyat va salbiy xatti-harakatlarga qo'l urayotgani jamiyatda jiddiy tashvish uyg'otmoqda. Ayniqsa, mahalla hududlarida yoshlar o'rtasida bezorilik, o'g'rilik, zo'ravonlik, giyohvandlik vositalariga qiziqish, internet orqali noqonuniy faoliyatlarga aralashish kabi holatlar uchrab turmoqda. Bunday holatlar nafaqat yoshlarning kelajagiga, balki jamiyat barqarorligi va xavfsizligiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. O'zbekiston Respublikasida yoshlar tarbiyasi, ularning huquq va manfaatlarini himoya qilish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi Qonun, "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi Qonun hamda Jinoyat kodeksida voyaga yetmaganlar masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Mazkur hujjatlarda yoshlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash, ularning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish, huquqbuzarliklarning oldini olish hamda profilaktika choralarini kuchaytirish belgilab qo'yilgan.

Voyaga yetmaganlar jinoyatchiligining kelib chiqishiga turli omillar sabab bo'ladi. Eng avvalo, oiladagi nosog'lom muhit, ota-onaning farzand tarbiyasiga yetarlicha e'tibor bermasligi, moddiy yetishmovchilik, nazoratsizlik va noto'g'ri doira ta'siri yoshlarning salbiy yo'lga kirib qolishiga sabab bo'ladi. Shuningdek, internet va ijtimoiy tarmoqlardagi zararli axborotlar, zo'ravonlikni targ'ib qiluvchi materiallar ham yoshlar ongiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Mahalla yoshlar tarbiyasida muhim ijtimoiy institut hisoblanadi. Mahalla faollari, profilaktika inspektorlari, yoshlar yetakchilari va ta'lim muassasalari bilan hamkorlikda olib boriladigan ishlar yoshlar o'rtasida jinoyatchilikning oldini olishda katta ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, yoshlarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish, sport va madaniy tadbirlarga jalb qilish, kasb-hunarga yo'naltirish orqali ularni turli salbiy illatlardan himoya qilish mumkin.

Mazkur maqolada mahallada yoshlar jinoyatchiligining asosiy sabablari, uning ijtimoiy oqibatlarini hamda jinoyatchilikning oldini olishda oila, mahalla va ta'lim muassasalarining o'rni keng yoritiladi.

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, 2023-yilda O'zbekistonda 3599 nafar voyaga yetmagan shaxs jinoyat sodir etgani uchun ro'yxatga olingan. Bu ko'rsatkich 2022-yilga nisbatan 15,6 foizga, 2021-yilga nisbatan esa qariyb 40 foizga oshgan. Jinoyat sodir etgan voyaga yetmaganlarning asosiy qismini 16–17 yoshdagi o'smirlar tashkil etgan. Ma'lumotlarga ko'ra, voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etilgan jinoyatlar orasida o'g'rilik birinchi o'rinda turadi. 2023-yilda 1602 nafar voyaga yetmagan o'g'rilik jinoyatini sodir etgan. Shuningdek, 453 ta bezorilik, 135 ta firibgarlik, 181 ta talonchilik va bosqinchilik holatlari qayd etilgan. Bu kabi holatlar

yoshlar tarbiyasiga, ularning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etishga hamda huquqiy ongini oshirishga yanada jiddiy e'tibor qaratish zarurligini ko'rsatadi. Shu sababli jinoyatchilikning oldini olishda oila, mahalla, ta'lim muassasalari va huquqni muhofaza qiluvchi organlarning o'zaro hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Mahallada yoshlar jinoyatchiligining kelib chiqish sabablari.

Mahallada yoshlar jinoyatchiligining kelib chiqishi bugungi kunda jamiyatni tashvishga solayotgan eng dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etilayotgan huquqbuzarlik va jinoyatlar nafaqat ularning kelajagiga, balki jamiyat barqarorligi va xavfsizligiga ham salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Yoshlarning jinoyat yo'lga kirib qolishiga bir qator ijtimoiy, iqtisodiy, ma'naviy va psixologik omillar sabab bo'lmoqda. Avvalo, yoshlar jinoyatchiligining asosiy sabablaridan biri oiladagi nosog'lom muhit hisoblanadi. Oila farzand tarbiyasining eng muhim maskani bo'lib, yoshlarning dunyoqarashi va xulq-atvori avvalo oilada shakllanadi. Oiladagi doimiy janjallar, ota-onalar o'rtasidagi kelishmovchiliklar, ajrimlar hamda farzand tarbiyasiga e'tiborning yetishmasligi yoshlarning ruhiy holatiga salbiy ta'sir qiladi. Ayrim hollarda ota-onaning befarqligi yoki nazoratsizligi sababli yoshlar ko'cha muhitiga kirib qoladi va salbiy guruhlar ta'siriga tushadi. Moddiy yetishmovchilik ham ayrim yoshlarni noqonuniy yo'llar orqali daromad topishga undashi mumkin. Shuningdek, noto'g'ri doira va tengdoshlar ta'siri ham yoshlar jinoyatchiligining muhim omillaridan biri sanaladi. O'smirlar ko'pincha o'z tengdoshlariga taqlid qiladi. Agar yosh salbiy muhitdagi do'stlar bilan yaqinlashsa, asta-sekin ularning xatti-harakatlarini o'zlashtira boshlaydi. Natijada bezorilik, o'g'rilik, zo'ravonlik yoki boshqa huquqbuzarlik holatlari yuzaga keladi. Ayniqsa, mahallalarda nazoratsiz yoshlar guruhlarining paydo bo'lishi jinoyatchilik xavfini yanada kuchaytirmoqda.

Yoshlarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etilmasligi ham jinoyatchilikning ortishiga sabab bo'lmoqda. Sport, kitobxonlik, kasb-hunar va foydali mashg'ulotlarga jalb qilinmagan yoshlar ko'pincha vaqtini ko'chalarda yoki zararli odatlarga berilgan davralarda o'tkazadi. Bekorchilik esa asta-sekin salbiy yo'lga kirishga sabab bo'ladi. Shu bois yoshlarni sport to'garaklari, madaniy tadbirlar va kasb-hunar markazlariga keng jalb qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Bugungi axborot asrida internet va ijtimoiy tarmoqlarning salbiy ta'siri ham yoshlar jinoyatchiligiga sabab bo'layotgan omillardan biridir. Internet orqali zo'ravonlik, noqonuniy harakatlar, tez boyish yoki yengil hayotni targ'ib qiluvchi materiallarning keng tarqalishi yoshlar ongiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Ayrim hollarda yoshlar internet orqali firibgarlik, noqonuniy savdo yoki boshqa kiberjinoyatlarga aralashib qolmoqda. Ayniqsa, nazoratsiz foydalanilayotgan ijtimoiy tarmoqlar yoshlarning ongiga salbiy g'oyalarni singdirishi mumkin. Yoshlar orasida huquqiy savodxonlikning yetarli emasligi ham jinoyatchilikning kelib chiqishiga sabab

bo'ladi. Ba'zi yoshlar o'z huquq va majburiyatlarini, qonun oldidagi javobgarlikni to'liq anglamaydi. Natijada ular sodir etayotgan harakatining oqibatini chuqur tushunmaydi. Shu sababli ta'lim muassasalarida huquqiy tarbiya va huquqiy madaniyatni oshirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Bundan tashqari, ayrim mahallalarda ma'naviy muhitning sustligi, yoshlar bilan ishlash tizimining yetarli darajada samarali emasligi ham jinoyatchilikka sabab bo'lmoqda. Yoshlar bilan individual ishlash, ularning muammolarini tinglash va psixologik qo'llab-quvvatlash yetarli darajada yo'lga qo'yilmagan hollarda ayrim yoshlar o'zini jamiyatdan chetda his qiladi. Bu esa ularning salbiy yo'lga kirib qolishiga zamin yaratadi.

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, O'zbekistonda voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etilgan jinoyatlar orasida o'g'rilik, bezorilik va firibgarlik holatlari yuqori o'rinlarda turadi. Bu esa yoshlar tarbiyasiga, ularning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etishga va huquqiy ongini oshirishga yanada jiddiy e'tibor qaratish zarurligini ko'rsatadi.

Mahallada yoshlar jinoyatchiligi bilan bog'liq muammolar.

Bugungi kunda mahallalarda yoshlar jinoyatchiligi bilan bog'liq muammolar jamiyat taraqqiyoti va xavfsizligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Voyaga yetmaganlar o'rtasida sodir etilayotgan huquqbuzarliklar sonining ortib borayotgani yoshlar tarbiyasi masalasiga yanada jiddiy e'tibor qaratishni talab etmoqda. Ayniqsa, ayrim mahallalarda yoshlarning nazoratsiz qolishi, bo'sh vaqtining mazmunsiz o'tishi hamda ma'naviy muhitning sustligi turli salbiy holatlarni yuzaga keltirmoqda. Eng katta muammolardan biri yoshlar tarbiyasida oilaviy nazoratning susayib borayotganidir. Ayrim ota-onalar farzandining qayerda yurgani, kimlar bilan do'stlashayotgani yoki vaqtini qanday o'tkazayotganiga yetarli darajada e'tibor bermaydi. Natijada yoshlar ko'cha muhitiga tushib qolib, salbiy guruhlar ta'siriga berilib ketmoqda. Oiladagi ajrimlar, moddiy qiyinchiliklar va doimiy janjallar ham yoshlarning ruhiy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Yana bir muhim muammo yoshlarning bo'sh vaqtini samarali tashkil etish masalasidir. Ko'plab mahallalarda sport maydonchalari, kutubxonalar, to'garaklar yoki yoshlar markazlarining yetarli emasligi sababli yoshlar vaqtini ko'chalarda yoki foydasiz mashg'ulotlar bilan o'tkazmoqda. Bekorchilik esa asta-sekin jinoyatchilikka moyillikni kuchaytiradi. Ayniqsa, ishsiz va aniq maqsadga ega bo'lmagan yoshlar orasida huquqbuzarlik sodir etish xavfi yuqori bo'ladi.

Internet va ijtimoiy tarmoqlarning salbiy ta'siri ham bugungi kunning jiddiy muammolaridan biridir. Ayrim yoshlar internet orqali zo'ravonlik, noqonuniy harakatlar yoki yengil daromad topishni targ'ib qiluvchi materiallarga qiziqib qolmoqda. Nazoratsiz foydalanilayotgan ijtimoiy tarmoqlar yoshlar ongiga salbiy ta'sir o'tkazib, ularni noto'g'ri yo'lga boshlashi mumkin. Hozirgi kunda kiberjinoyatlar va internet orqali firibgarlik holatlarining ortib borayotgani ham bu muammoning

dolzarbligini ko'rsatadi. Shuningdek, ayrim yoshlarda huquqiy bilim va huquqiy madaniyatning yetarli emasligi ham muammo hisoblanadi. Qonunlarni bilmaslik yoki sodir etilgan huquqbuzarlikning oqibatini anglamaslik ayrim yoshlarni jinoyat sodir etishga olib kelmoqda. Shu sababli maktab va boshqa ta'lim muassasalarida huquqiy tarbiya ishlarini yanada kuchaytirish zarur.

Mahallalarda yoshlar bilan ishlash tizimining ayrim hollarda sust tashkil etilgani ham muammolardan biridir. Profilaktika ishlari muntazam olib borilmaganda yoki yoshlarning muammolari bilan individual shug'ullanilmaganda, ular o'zini jamiyatdan uzoqlashgan holda his qilishi mumkin. Bu esa turli salbiy oqibatlarni keltirib chiqaradi. Bundan tashqari, giyohvandlik, tamaki va spirtli ichimliklarga qiziqishning ortib borishi ham yoshlar jinoyatchiligiga sabab bo'layotgan muhim muammolardan biridir. Ayrim yoshlar qiziqish yoki tengdoshlar ta'siri sabab zararli odatlarga berilib ketmoqda. Bu esa nafaqat ularning sog'lig'iga, balki xulq-atvoriga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Umuman olganda, mahallalarda yoshlar jinoyatchiligi bilan bog'liq muammolarni bartaraf etish uchun oila, mahalla, ta'lim muassasalari va huquqni muhofaza qiluvchi organlar o'zaro hamkorlikda ishlashi zarur. Yoshlarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish, huquqiy savodxonligini oshirish va ularni sog'lom muhitda tarbiyalash orqali ushbu muammolarni kamaytirish mumkin.

Yoshlar jinoyatchiligining oldini olish bo'yicha takliflar.

Mahallalarda yoshlar jinoyatchiligining oldini olish bugungi kunning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Ushbu muammoni kamaytirish uchun, avvalo, oila, mahalla, ta'lim muassasalari va huquqni muhofaza qiluvchi organlar o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish zarur. Chunki yoshlar tarbiyasi faqat bitta tizimning emas, balki butun jamiyatning umumiy mas'uliyati hisoblanadi.

Birinchi navbatda, oilalarda farzand tarbiyasiga bo'lgan e'tiborni kuchaytirish lozim. Ota-onalar farzandining qiziqishlari, do'stlari va kundalik faoliyati bilan muntazam qiziqib borishi kerak. Oilada sog'lom ma'naviy muhit yaratish, farzand bilan samimiy muloqot qilish va unga mehr-e'tibor ko'rsatish yoshlarning salbiy yo'lga kirib qolishining oldini oladi. Ayniqsa, internetdan foydalanish ustidan nazoratni kuchaytirish va yoshlarni zararli axborotlardan himoya qilish muhim hisoblanadi. Shuningdek, mahallalarda yoshlarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etishga alohida e'tibor qaratish zarur. Sport maydonchalari, kutubxonalar, kompyuter markazlari va turli to'garaklar sonini ko'paytirish yoshlarning foydali mashg'ulotlar bilan shug'ullanishiga yordam beradi. Sport musobaqalari, ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar va kitobxonlik loyihalarini muntazam tashkil etish orqali yoshlarni salbiy muhitdan uzoqlashtirish mumkin.

Ta'lim muassasalarida huquqiy savodxonlikni oshirishga qaratilgan dars va uchrashuvlarni ko'paytirish ham muhim ahamiyatga ega. O'quvchilarga jinoyat va

huquqbuzarlikning oqibatlarini haqida batafsil tushuntirish ishlari olib borilishi kerak. Psixologlar va profilaktika inspektorlari bilan hamkorlikda muammoli yoshlar bilan individual ishlash tizimini kuchaytirish zarur. Bundan tashqari, mahallalarda yoshlar bilan ishlovchi mutaxassislar faoliyatini yanada takomillashtirish kerak. Yoshlar yetakchilari, profilaktika inspektorlari va mahalla faollari tomonidan xavf guruhiga kiruvchi yoshlar bilan muntazam suhbatlar o'tkazilishi lozim. Ularning muammolarini o'rganish, ish bilan ta'minlash va kasb-hunarga yo'naltirish orqali jinoyatchilikning oldini olish mumkin.

Yoshlarni ish bilan ta'minlash va tadbirkorlikka jalb qilish ham muhim takliflardan biridir. Chunki ishsizlik va moddiy qiyinchilik ayrim yoshlarni noqonuniy yo'llarga boshlashi mumkin. Shu sababli kasb-hunar kurslarini kengaytirish, imtiyozli kreditlar ajratish va yosh tadbirkorlarni qo'llab-quvvatlash zarur. Shuningdek, internet va ijtimoiy tarmoqlardan to'g'ri foydalanish madaniyatini shakllantirish ham muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Yoshlar o'rtasida media savodxonlikni oshirish, zararli axborotlarning salbiy oqibatlarini haqida tushuntirish ishlarini olib borish kerak.

Xulosa qilib aytganda, yoshlar jinoyatchiligining oldini olish uchun kompleks yondashuv talab etiladi. Oila, mahalla, ta'lim muassasalari va davlat tashkilotlarining hamkorlikdagi faoliyati orqali yoshlarni sog'lom muhitda tarbiyalash, ularning huquqiy ongini oshirish hamda bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish mumkin. Bu esa kelajakda jamiyatda tinchlik va barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ўзбекистон Республикасининг “Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси тўғрисида”ги Қонуни. // www.lex.uz.
2. Ўзбекистон Республикасининг “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги Қонуни. // www.lex.uz.
3. Ўзбекистон Республикасининг “Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида”ги Қонуни, 2016 йил 14 сентябрь. // www.lex.uz.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 30 июндаги “Ёшлар ишлари агентлигини ташкил этиш тўғрисида”ги ПФ-6017-сонли фармони. // www.lex.uz.
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 19 январдаги “Ёшлар билан ишлаш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-92-сонли қарори. // www.lex.uz.
6. Ўзбекистон Республикасида ёшларга оид давлат сиёсатини 2021–2025 йилларда амалга ошириш концепцияси”. — Тошкент: 2021.
7. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенати мажлислари материаллари. // www.senat.uz.
8. Pedagogika va huquqiy tarbiya bo'yicha ilmiy-uslubiy adabiyotlar.

9. Mahalla va oilada yoshlar tarbiyasiga oid ma'naviy-ma'rifiy manbalar.
10. Internet va ijtimoiy tarmoqlarning yoshlar ongiga ta'siri bo'yicha maqola va tadqiqotlar.
11. A.A.Nasritdinov-2025 "Darknet va onlayn qora bozorlarni monitoring qilish usullari" <http://journalss.org/index.php/obr/article/download/3013/2845>